

«6D010300 – Педагогика және психология» мамандығы бойынша Атабекова Бактыгул Ботабековнаның *«Әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамыту»* тақырыбындағы философия докторы (Ph.D) дәрежесін алу үшін ұсынылған диссертациялық жұмысының

АҢДАТПАСЫ

Зерттеудің көкейкестілігі. Бүгінде Қазақстан әлемнің озық отыз елінің құрамына кіру стратегиясының жүзеге асырылуы және соған сәйкес әлемдік біртұтас білім беру кеңістігіне ену жағдайына байланысты жоғары оқу орындарында нарық талаптарына сай: өндіріс әлеміне еркін ене алатын, табысты әрекет етуге негіз болатын білім, білік, дағдылары қалыптасқан, ең бастысы тұлғалық сапалары дамыған бәсекеге қабілетті мамандардың жаңа типін қалыптастыру міндеттерін алға қоюда.

Бұл ретте Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан - 2050» стратегиясында «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек» - деп білім саласының алдына зор міндет жүктегендігі белгілі.

Сондай-ақ, Президенті Қ.К.Тоқаевтың Жолдауында «Кәсіби білім берудің бүкіл жүйесін еңбек нарығында талап етілетін құзыреттерді қалыптастыруға қайта бағдарлауға тиіспіз» - деп аталып өтілуі білім беру мекемелерінде болашақ мамандарды даярлауда сапаға басты басымдылықтың берілуін көрсетеді.

Тәуелсіз еліміздің нарық экономикасына көшуімен байланысты жұмыс берушілер «кәсібилік» терминінің орнына көбіне «бәсекеге қабілеттілік» ұғымын қолдана бастады. Бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау - кәсіби білім алу барысында жүзеге асатын жалпы қоғамдық іс. Сондықтан, оған деген жауапкершілік те жоғары оқу орындары және маман даярлауға қатысы бар әлеуметтік институттар арасында бірдей болуы тиіс. Бұл ретте диалог, ынтымақтастық, ұжымдық қауымдастық идеяларын практикада қолдану арқылы болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін әлеуметтік серіктестік негізінде дамыту сияқты жаңа парадигмалық бағыттың туындауы заңдылық.

Педагогикалық лексиконда соңғы уақыттарда ғана қолданылып жүрген «Әлеуметтік серіктестік» ұғымының астарында, білімді басты құндылық ретінде қабылдайтын азаматтық қоғамның ерекше институт түсінігі жатыр. Білім берудегі әлеуметтік серіктестік білімге қатысы бар әртүрлі әлеуметтік институттардың (жұмыс берушілер, еңбекпен қамту орындары, кәсіподақтар, мәдениет, спорт мекемелері, ата-аналар т.б.) өзара әрекеттестігін көрсетеді. ЖОО мен аталған мекемелер арасындағы мұндай байланыс негізінде білім беру жүйесінің практикалық бағыттылыққа қарай өзгеруі орын алады.

Ғылыми әдебиеттерге жүргізілген талдау қарастырылып отырған мәселенің көпжақтылығын, алыс және жақын шетелдік, отандық философия, психология, педагогика, әлеуметтану, экономика ғалымдарда болашақ маман дайындау мәселелерінің әртүрлі астарларын бірнеше бағыттарда қарастырылғанын көрсетті. Сондықтан бұл мәселені көтеріп, оның түрлі

қырларын терең зерттеуге қажетті ғылыми қор бар деп есептеуге болады. Атап айтсақ,

- мамандарды кәсіби даярлау үдерісінің психологиялық-педагогикалық негіздеріне В.И.Андреев, П.Ф.Каптерев, Н.В.Кузьмина, Л.А.Кандыбович, М.Ә.Перленбетов, А.Қ.Қозыбай т.б.;

- болашақ педагог мамандарын даярлаудағы біртұтас педагогикалық үдерістің теориясы мен практикасы мәселесінің әртүрлі аспектілері Н.Д.Хмель, А.А.Бейсенбаева, Н.Н.Хан, К.Ш.Ахияров, И.Е.Синица, М.С.Молдабекова, О.А.Абдуллина, Г.К.Нұрғалиева т.б.;

- тұлғаның табыстылығы, болашақ педагогтардың кәсіби, ақпараттық құзыреттіліктерін қалыптастыру идеялары шет елдік, ресейлік, отандық ғалымдар: А.А.Ангеловский, Э.Ф.Зеер, Л.М.Митина, А.А.Власова, Е.В.Евполова, О.А.Любченко, В.Н.Мезинов, А.К.Рысбаева, С.М.Кеңесбаев, К.С.Құдайбергенова, М.А.Абсатова, М.К.Джандильдинов және т.б.;

- болашақ мамандарды әлеуметтік серіктестік негізінде, дуальді оқыту жағдайында даярлау: Yusuф Budak, О.Октам, В.Н.Якимец, И.А.Куликова, И.П.Смирнов, Н.В.Тюкалова, А.М.Рахимова, У.М.Әбдіғапбарова, З.А.Нагайбаева, Х.С.Аймамбетова, А.А.Бейсенова және т.б. еңбектерінде қарастырылады.

Соңғы жылдары елімізде дуальді оқыту жүйесі аясында мамандар даярлау мәселесіне арналған біраз зерттеулер жүргізілгенін атап өтеміз. Олардың қатарына: А.А.Сманова, Ж.О.Нұржанбаева, Ж.Е.Алшынбаева, Р.А.Мамедовтың еңбектері жатады

Жоғарыда келтірілген ғылыми еңбектерге жасалған талдаулар болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру мәселесінің арнайы зерттелмегендігін көрсетіп:

- қоғамның бәсекеге қабілетті педагогтарға деген аса зәрулігі мен бұл түйткілді шешудегі әлеуметтік серіктес мекемелердің әлеуетін толық пайдалану мәселесі педагогика ғылымында қарастырылмауы арасындағы;

- кәсібилігі жоғары педагогтар даярлау жалпы қоғамдық мәселе ретінде танылғанымен, бұл іске жұмыс беруші ұйымдарды тікелей араластырудың нақты дидактикалық тетіктерінің жасалмауы арасындағы **қарама-қайшылықтардың** бар екендігін көрсетті.

Көрсетілген қарама-қайшылықтар ғылыми ізденістің бағытын айқындап, жоғары педагогикалық оқу орнында бәсекеге қабілетті педагогтарды әлеуметтік серіктестік негізінде даярлауды нәтижелі етудің жолдарын қарастыру *мәселесін* туындатып, зерттеу тақырыбын: **Әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамыту**» деп таңдауға себеп болды.

Зерттеудің мақсаты: болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін дамытуды теориялық-әдіснамалық тұрғыда негіздеу, құрылымдық-мазмұндық моделін жасап, тәжірибелік - эксперименттік жұмыста сынақтан өткізу.

Зерттеу нысаны: жоғары педагогикалық оқу орнының оқу-тәрбие үдерісі.

Зерттеу пәні: кәсіби білім беру үдерісінде болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін дамыту.

Зерттеудің ғылыми болжамы: егер білім саласындағы әлеуметтік серіктестіктің мүмкіндіктерін пайдалану негізінде жасалған құрылымдық-мазмұндық модель мен әдістеме жоғары педагогикалық оқу орнының тәжірибесіне ендірілсе, онда болашақ педагогтардың кіріктірілген сапасы ретіндегі бәсекеге қабілеттілігін дамытудың нәтижелілігі артады, бұл жағдайда кәсіби білім беруді тәжірибемен ұштастыру идеясы жүзеге асып, нарық талаптарына сай мамандар даярлау мүмкін болады.

Зерттеудің міндеттері:

1. Болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін дамытудың теориялық - әдіснамалық негіздерін айқындау.

2. «Бәсеке», «бәсекеге қабілеттілік», «бәсекеге қабілетті педагог», «әлеуметтік серіктестік», ұғымдарының мәнін, мазмұнын, өзара қатынасын айқындау.

3. Әлеуметтік серіктестік негізінде маман даярлаудың шет елдік тәжірибесіне талдау жасау.

4. Болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін құрастырып, ғылыми тұрғыда негіздеу.

5. Ресурстық орталық жағдайында болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін дамытудың әдістемесін дайындап, эксперименттен өткізу, жоғары оқу орындары оқытушылары үшін ғылыми - практикалық құрал мен ғылыми негізделген ұсыныстар дайындау.

Зерттеу жұмысының жетекші идеясы – әлеуметтік серіктестік білім беру мекемесінің ресурсы ретінде, кәсіби мәселелер саласындағы мамандардың өзара әрекеттесу технологиясы ретінде және әртүрлі әлеуметтік топтар мен мемлекет мүдделі болатын қарым-қатынастың белгілі бір түрі ретінде жоғары білім беру жүйесінде бәсекеге қабілетті мамандарды даярлауға ықпал етеді

Зерттеудің теориялық әдіснамалық негіздерін диалектикалық таным теориясы, жеке тұлғаның дамуы мен әрекет теориясы, біртұтас педагогикалық үрдіс теориясы, үздіксіз білім және кәсіби педагогикалық білім, тұлғаның шығармашылықпен өзін-өзі дамытуы жайлы теориялар, «бәсекеге қабілеттілік», «бәсекеге қабілетті педагог», «әлеуметтік серіктестік» ұғымдарына қатысты философиялық, психологиялық, педагогикалық еңбектердегі ой тұжырымдар құрайды.

Зерттеу көздері: бәсекеге қабілеттілік, бәсекеге қабілетті педагог пен әлеуметтік серіктестік жайлы философтардың, психологтардың, педагогтардың, әдіскерлердің, экономика мен әлеуметтанушы ғалымдардың ғылыми еңбектері, Қазақстан Республикасы үкіметінің ресми материалдары (Заңдар мен бағдарламалар), Білім және ғылым министрлігінің нормативті құжаттары (тұжырымдамалар, бағдарламалар, стандарттар, оқулықтар, оқу құралдары және т.б.), ғылыми-педагогикалық мерзімді басылымдар.

Зерттеудің негізгі кезеңдері:

Бірінші теориялық-жобалаушылық кезеңде (2015-2016 жж.) зерттеу мәселесі айқындалып, ғылыми аппараты құрылды, тақырып бойынша отандық, алыс және жақын шетелдік материалдар жинақталып, талданды. Диссертациялық жұмыстың түйінді ұғымдарының өзара байланысы анықталып, терминологиялық өрісі кеңейтілді. Эксперимент жұмысының жоспары, әдістемелік бағдарлама жобасы, диагностикалық әдістемелер әзірленді және айқындаушы эксперимент базалары айқындалып, жоспарға сай сауалнамалар алынып талдаулар жасалынды. Оқу орындарының педагог-психолог мамандарын даярлау үшін жасалған құжаттары зерделенді.

Екінші, үлгілеуші кезеңде (2016-2017 жж.) әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі, әлеуметтік серіктес мекемелерімен келісім-шарт жасалып, еріктілерден құралған «Кемел» ресурстық орталығының ережесі, бағдарламасы бекітілді, жоспарға сәйкес қалыптастыру эксперименті жүргізілді, теориялық материалдар жүйеге келтірілді.

Үшінші, қорытынды кезеңде (2017-2018 жж.) Әзірленген модельдің тиімділігін тексеру үшін тәжірибелік-эксперименттік жұмыс жүргізілді, алынған нәтижелер сандық және сапалық өңделді, қорытындылар мен ұсыныстар тұжырымдалды.

Зерттеу әдістері:

- *теориялық* (зерттеу мәселесі бойынша философиялық, әлеуметтану мен психологиялық, педагогикалық ғылыми әдебиеттерге теориялық-әдіснамалық, логикалық тұрғыда талдау жасау; зерттеудің ғылыми болжамын нобайлау, модельдеу, тұжырымдау);

- *эмпирикалық* (бақылау, әңгімелесу, сауалнама жүргізу, сұрау, тестілеу, нақты педагогикалық жағдаяттарды талдау және шешу, шығармашылық тапсырмаларды шешу, педагогикалық эксперимент).

- *зерттеу* барысында алынған мәліметтерді *математикалық және статистикалық* тұрғыда өңдеу.

Зерттеу базасы: Абай атындағы ҚазҰПУ және Қазақ Ұлттық қыздар ПУ. Педагогикалық эксперимент жұмысына қатысқан «5В010100-Мектепке дейінгі білім мен тәрбие», «5В010200-Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі», 5В012300-Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану», «5В010300-Педагогика және психология» мамандықтарының студенттері.

Эксперименттік жұмыстар Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті Педагогика және психология кафедрасында, Алматы қаласы М.Ганди атындағы №92 мамандандырылған лицейде, Алматы қаласының №1 Педагогикалық колледжінде, Б.Момышұлы атындағы №131 лицейде, «Нұр бағдар» мемлекеттік психологиялық орталығы базааларында жүргізілді. Экспериментке барлығы 161 студент қатысты.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық мәні

1. Болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін дамытудың теориялық - әдіснамалық негіздері айқындалды.

2. «Бәсеке», «бәсекеге қабілеттілік», «бәсекеге қабілетті педагог», «әлеуметтік серіктестік», ұғымдары енетін зерттеудің түсініктік-терминологиялық өрісі кеңейтілді.

3. Әлеуметтік серіктестік негізінде маман даярлаудың шет елдік тәжірибесі талданды.

4. Болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі дайындалды.

5. Болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін дамыту мақсатында еріктілерден құралған «Кемел» ресурстық орталығының Ережесі, бағдарламасы, әдістемесі әзірленіп, тәжірибеден өтті. ЖОО оқытушылары үшін *«Әлеуметтік серіктестік технологиясы»* атты ғылыми - практикалық құрал әзірленді.

Зерттеудің практикалық мәні болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін әлеуметтік серіктестік негізінде дамыту моделінің жасалуында, еріктілердің «Кемел» ресурстық орталығының Ережесі, тиімді әдістерден түзілген бағдарламасы, оны жүзеге асыруға бағытталған педагогикалық эксперимент жүргізіліп, қорытындылануы мен соның нәтижесінде ғылыми ЖОО оқытушылары үшін ғылыми - практикалық құрал әзірленуінде. Зерттеу барысында алынған нәтижелер болашақ маман дайындау үдерісінде барлық мамандықтарға бейімдей пайдалану мүмкіндігінің мол болатындығымен сипатталады.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

1.Бәсекеге қабілетті тұлғаны дамыту қазіргі заманғы білім берудің нысаналы бағдары болып табылады. Болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздері–бұл педагогтарды кәсіби даярлау мәселесіне арналған, маманның педагогикалық әрекетке дайындығын оның қалыптасқан кәсібилігінің құрамдас бөлігі, тұлғаның ішкі белсенділігінің біртұтас көрінісі ретінде қарастыратын философиялық, психологиялық-педагогикалық, әлеуметтік теориялар жүйесі.

2.Бәсекеге қабілеттілік - әлеуметтік белсенділік, жоғары сапаның көрсеткіші ретінде: нақты мақсаттар мен құндылық бағдарлар, бейімділік, талант, еңбекқорлық, кәсіби міндеттерді сәтті орындау үшін қажетті зиялылық деңгейі, маманның табысқа жетуге тұрақты ұмтылысы сияқты тұлғаның жеке және кәсіби қасиеттерінің жиынтығы.

3. Әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделі – жоғары кәсіби білім алу барысында болашақ педагогтың табысты кәсіби әрекетке дайындығын қамтамасыз ететін тұғырларды, ұстанымдарды, өзара байланысатын компоненттерді, көрсеткіштерді, құралдар мен әдіс формаларды ашып көрсететін әдіснамалық, теориялық, әдістемелік сипаттағы негізгі қағидалар жиынтығынан түзілген құрылым.

4. Маман даярлауда білім беру мекемелері мен әлеуметтік серіктестердің өзара бірлестігінің халықаралық тәжірибесіне жасалған талдаулар - университет білімі, озық ғылыми жетістіктер мен кәсіпкерлік ынтымақтастық

дәстүрі осы үдеріске қатысушылардың барлығы үшін жоғары нәтижелі деңгейге жетуге мүмкіндік беретін бір мақсаттағы, ұйымдасқан әрекет екендігін көрсетеді.

5. Болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін дамытуға бағытталған еріктілерден құрылған «Кемел» ресурстық орталығының жасалған бағдарламаға сәйкес жұмысы, оны жүзеге асыруда қолданылған әдістер мен формалар зерттеліп отырған сапаның жетілуіне ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелерінің сенімділігі, мақұлданыуы, тәжірибеге ендірілуі – зерттеу мақсатына сәйкес кешенді әдістемелер мен әдіс-тәсілдердің қолданылуы, болашақ педагогтардың өзіндік танымдық іс-әрекетінің қалыптасуына арналған философиялық, психологиялық, педагогикалық, еңбектердегі қағидалардың басшылыққа алынуымен; тәжірибелік эксперимент жұмыстарының нәтижелерін өңдеумен және алынған деректерді талдау қорытындысымен қамтамасыз етіледі.

Диссертацияның құрылымы. Диссертация үш тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімі және қосымшалардан тұрады. Көлемі -167 бет, 13 кесте, 22 сурет беріледі.

Кіріспе бөлімінде тақырыптың көкейкестілігі, зерттеу жұмысының мақсаты, нысанасы, пәні, ғылыми болжамы мен міндеттері, әдіснамалық негізі, жетекші идеясы, зерттеу әдістері мен кезеңдері, ғылыми жаңалығы, практикалық маңыздылығы, қорғауға ұсынылатын қағидалары, зерттеу нәтижесінің дәлелділігі, оның мақұлданыуы, практикаға енгізілуі баяндалады.

«Болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін дамытудың теориялық - әдіснамалық негіздері» деп аталатын бірінші бөлімде болашақ педагогтар дайындау мәселесінің отандық және шетелдік зерттеулерінде талдануы, сонымен бірге, бәсекеге қабілетті педагог даярлаудың әдіснамалық тұғырлары мен ұстанымдары сипатталып, «бәсеке», «бәсекеге қабілеттілік», «бәсекеге қабілетті педагог» ұғымдарының мәні мен өзара байланысы қарастырылады.

«Әлеуметтік серіктестік - болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамыту құралы» атты екінші бөлімде «әлеуметтік серіктестіктің» мәні мен болашақ бәсекеге қабілетті маман даярлаудағы отандық және шет елдік тәжірибелерге талдаулар мен педагогикалық жіктемесі келтірілді. Аталған сапаны дамытудың құрылымдық-мазмұндық моделінің мақсат, міндеттері, өлшемдері мен компоненттері, көрсеткіштері, деңгейлеріне ғылыми сипаттама беріледі.

«Болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде бәсекеге қабілеттілігін дамытуды ұйымдастыру» атты үшінші бөлімде әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтардың бәсекеге қабілеттілігін дамытудағы «Кемел» ресурстық орталығының Ережесі, бағдарламасы, ЖОО мен әлеуметтік серіктес мекемелерінің бірлескен әрекетінің бағыттары, мазмұны және технологиялары мен зерттеу мәселесі бойынша жүргізілген тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар және олардың қорытындылары келтіріледі.

Қорытындыда зерттеу нәтижелері бойынша алынған тұжырымдар мен ұсыныстар сипатталады.

Қосымшада жұмысқа енбеген, қосымша және зерттеу барысында пайдаланылған диагностикалық материалдар мен анықтамалық материалдар беріледі.

Зерттеу нәтижелерін жариялау және апробациялау. Зерттеу жұмысының негізгі ережелері мен нәтижелері Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Педагогика және психология институтының Педагогика және психология кафедрасының отырыстарында, халықаралық, республикалық ғылыми конференцияларда талқыланды: 12 ғылыми мақалада, оның ішінде ҚР БҒМ БҒСБК ұсынған журналдарда, Scopus деректер базасына кіретін Халықаралық ғылыми журналдарда жарияланды.